

Nedáme vám pokoj s psychológiou!

Odveká túžba po poznaní nútila človeka v antických eposoch kradnúť oheň bohom na Olympe. Protirečivosť historického poslania a zmyslu druhu Homo sapiens vyjadril pregnantne BLAISE PASCAL, keď bol napísal, že „človek je trstina, ale myslíaca“. Aj dnes, pri prenikaní do úplne nových a bezmerných priestorov mikroelektroniky a desiatok ďalších vedných disciplín, vracajú sa nám obrazy, situácie a životná múdrosť antických eposov akoby spredu, z perspektív a prognóz modernej doby.

O význame psychológie v evidovaní, triedení i zhodnocovaní dosahovaných výsledkov najmä v tvorivej technickej činnosti a v spoločenskom rozmere konzultovali sme s PhDr. IVANOM ŠIPOŠOM, DrSc., vedúcim oddelenia všeobecnej psychológie Ústavu experimentálnej psychológie SAV Bratislava.

TECHNICKÉ NOVINY: V nadväznosti na uznesenie Predsedníctva ÚV KSČ z októbra 1984 k základnému zameraniu komplexného programu elektronizácie národného hospodárstva do roku 1995 a v súlade s úlohami prijatými vládami ČSSR, ČSR a SSR bol v školstve spracovaný komplexný program elektronizácie vo výchove a vzdelávaní. V oboch prípadoch pôjde a či ide o prekonávanie mnohých prežitých spôsobov a metód tak v národnom hospodárstve, ako i v školstve. V čom vidíte možnosti pomoci psychológie, v čom význam vytvárania psychologických predpokladov na zvládnutie postupnej elektronizácie nášho života?

Dr. I. ŠIPOŠ: Ciele výchovy, vzdelávania i priemyselného rozvoja sú vymedzené politickými zámermi danej spoločnosti. Psychológia môže a má analyzovať optimálne

a efektívne spôsoby dosiahnuť tieto ciele. Preto jej potenciálny prínos je v hľadaní a vymedzení súladu medzi týmito cieľmi a človekom. Ak elektronizácia, komputizácia vyžaduje si u človeka vytvorenie tzv. druhej gramotnosti, potom psychológia má hľadať cesty účinného zmocnenia sa tejto novej základnej kvalifikácie človekom práve tak, ako to robila a robí pri procese ovládnutia písania, čítania, základov počítania. Tento proces v oblasti školstva sa už začal a v podstate nebude robiť problémy. Pôjde však aj o potrebu dospelých osvojiť si túto novú kvalifikáciu a tu musí psychológia nachádzať cesty k odstraňovaniu takých psychologických bariér, ako je obava z nového, strach z potreby prekvalifikácie, nevyhnutnosť narušiť rutinné návyky, nechť myslieť po novom. Psychológ v školstve, ale najmä v systéme vzdelávania dospelých, v priemyselných a iných organizáciách musí predovšetkým hľadať najúčinnnejšie metódy účinnej motivácie človeka na prijímanie zmien. Pôjde o zmenu postojov, ktorá sa musí odraziť v oblasti poznania, citových prístupov a najmä konania. Treba zvýrazniť, že psychológ a psychológia môžu pôsobiť len v účinnej spolupráci s riadiacou sférou a s odborníkmi iných zameraní. Súčasne treba upozorniť, že mnohé zákroky a odporúčania psychológie budú mať nevyhnutne ráz experimentu, takže cesta k hľadaniu úspechov nebude vždy priamočiara.

TECHNICKÉ NOVINY: Aj keď postata vzťahu k novej technike väzí predovšetkým v tom, koľko

jej máme a akej kvality (laboratória, prístroje a pod.), predsa len jazýčkom na váhach vzťahu človek – technika je zasa arzenál z psychológie – môžeme si ním pomôcť, ale jeho neprimeraným alebo len minimálnym využitím môžeme veci (procesy) degradovať. Aké je vaše stanovisko?

Dr. I. ŠIPOŠ: Pozrime si napríklad perspektívy plne robotizovaných pracovísk. Človek ako operátor, údržbár, kontrolór zostane sám medzi robotmi, nevytvorí sa sociálna atmosféra. Ak podceníme ľudský činiteľ, môže sa stať, že príde na takých miestach k extrémnej fluktuácii. Pre moderné pracoviská bude musieť psychológia vypracovať primerané a účinné výberové postupy, tak ako je to bežné v kozmonautike a pri výbere pracovníkov do nových, nezvyčajných podmienok vôbec. Ak by sa teda precenili technicko-ekonomické aspekty vedeckotechnického rozvoja, môže prísť k prekvapujúcim a neočakávaným dôsledkom vo sfére výroby. Psychológia sama zasa musí počítať s nevídanou adaptačnou schopnosťou človeka a nesmie zužovať výberové kritériá tam, kde sa dá predpokladať využitie najširšieho spektra schopností a možností človeka. To je v súlade so súčasným trendom proti úzkej a priveľmi jednostrannej špecializácii. Súčasne sa musí psychológia a sociológia usilovať o komplexný pohľad na človeka v tom, aby sa riadiaci pracovníci naučili pozeráť na pracovníkov nielen z hľadiska práce, ale aj z hľadiska mimopracovného života, najmä voľného času. Pri skracovaní pracovného času bude práve mimopracovný život (záujmy, seberealizácia a pod.) utvárať osobnosť človeka a to môže výrazne pozitívne, ale aj negatívne pôsobiť na jeho pracovnú výkonnosť a motiváciu.

TECHNICKÉ NOVINY: ALEXIS CARREL napísal, že v človeku je oveľa dôležitejšie to, čo je v ňom nemerateľné, než to, čo v ňom merateľné je. To bolo pred štyridsiatimi rokmi. Ako by ste komentovali tento prostreh lekára, nositeľa Nobelovej ceny dnes?

Dr. I. ŠIPOŠ: Súvisí to s našou predchádzajúcou otázkou, kde sme už naznačili potrebu komplexného pohľadu na človeka. Jednak je každý pracovník súčasne otcom alebo matkou, synom alebo dcérou, má rozličné záujmy, rozličné potreby a motívy a rozličné hodnotové štruktúry, jednak však človek má v sebe nielen hmotnú, ale aj duchovnú dimenziu, a práve tá sa nedá merať, hoci jej účinok môže byť aj pre potreby práce rozhodujúci. Duchovná dimenzia predstavuje ideály človeka, jeho kultúrne záujmy a potreby, jeho mravné ciele a etiku konania. Zaiste, hmotná stimulácia je dôle-

žitá, v postate však nie je – podľa jednej z teórií spokojnosti – plne saturovateľná, pretože absolútny príjem pracovníka je menej dôležitý ako porovnávanie s príjmami spolupracovníkov a po istom čase bez ďalšieho zvyšovania prestáva pôsobiť. K duchovnej dimenzii treba rátať seberealizáciu prácou, hľadanie zmyslu existencie, potrebu žiť s ľuďmi, byť nimi pochopený, vedomie spolupatričnosti s kolektívom, so spoločnosťou, úsilie vidieť vlastné ciele cez celospoločenskú optiku. K duchovnej dimenzii patrí aj aktivita človeka v spoločenskom dianí, socialistická demokracia, kritika a sebakritika, angažovanie sa vo veciach, ktoré nemajú priamy hmotný dôsledok. Naznačuje nám to pradávny ľudský výrok, že nielen z chleba žije človek. Veľmi názorne si to môžeme pripomenúť banálnym príkladom dôsledkov víťazstva a či prehry „nášho“ mužstva vo futbale, v hokeji – aký to má následok na vedomie a náladu ľudí, na ich optimizmus alebo pesimizmus, na ich pracovný výkon, i rodinnú pohodu. Preto psychológia od dávna zvýrazňuje vplyv celkovej atmosféry pracoviska, okolia, obce na správanie sa človeka. Koniec koncov ani pochvala, dobré slovo, porozumenie, nadšenie, zodpovednosť, iniciatíva sa nedajú vyčíslit', merať, hoci ich účinok na človeka môže byť neraz rozhodujúci.

TECHNICKÉ NOVINY: Aj keď je to prechodné, dočasné, mnohí naši odborníci musia sa po návraťte zo služobných ciest v zahraničí (stáže, akcie, exkurzie atď.) chvíľu „spamätávať“, prípadne „hrabať von“ zo začínajúcich sa alebo pretrvávajúcich komplexov menejcennosti (pravdaže, HEYROVSKÝ ich nemal). Čo k tomu môže povedať psychológ?

Dr. I. ŠIPOŠ: Na veľké úspechy, objavy, myšlienky iných sa dá reagovať dvojako: buď rezignujeme a utvoríme si komplex menej cennosti, ktorým si v podstate problém riešime, teda utvoríme si pasívny postoj, buď reagujeme mobilizáciou vlastného úsilia vyrovnáť sa vo vlastnej práci s vrcholnými výsledkami svetovej vedy a techniky. Ako markantný príklad môžeme uviesť Japoncov, ktorí zaiste pred niekoľkými desaťročiami zaostávali v rozvoji vari vo väčšine rozhodujúcich oblastí, no vyvodili z toho veľmi účinné dôsledky pre vlastnú prácu. Práve preto aj u nás v súčasnosti uprednostňujeme vytypované vedeckovýskumné a výrobné dominanty a zvyšok nahrádzame širokou kooperáciou, integráciou a kúpou licencií. Rezervy psychológie (aj pedagogiky) sú vo vyhľadávaní a rozvoji ľudskej tvorivosti. A čo môže väčšmi podnecovať k vlastnému tvorivému úspechu ako veľké svetové objavy a vynálezy? Prvé takéto prejavy spolupráce spoločenských vied s tvorivou technickou činnosťou sa už ukazujú (napríklad kabinet tvorivosti v prešovskom VÚKOV-e). Príklad sa dá zobrať aj od športovcov, kde napríklad naše úspechy v tenise, hokeji nevytvárajú u našej mládeže komplexy menejcennosti, ale vyvolávajú vo svete obdiv a u mládeže úsilie dosiahnuť kvalitu svetových kritérií.

Za redakciu TECHNICKÝCH NOVÍN konzultoval TIBOR BARÁNEK